

EDUARD MONTAÑA I MIAS

APROXIMACIÓ A LA HISTÒRIA DE LA
MEDICINA LEGAL A LLEIDA
(1149-1716)

Tercer Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Lleida, 1981
Actes - Quart Volum

APROXIMACIÓ A LA HISTÒRIA DE LA
 MEDICINA LEGAL A LLEIDA
 (1149-1716)

Eduard Montaña i Mias

INTRODUCCIÓ

Un dels primers problemes que es presenten a l'hora d'iniciar un treball en aquest camp és el de delimitar el terreny o els aspectes a què ens referirem. Tota ciència té en els seus orígens uns límits difícils de precisar que posteriorment s'aniran concretant. Això és encara més notori en el cas de la Medicina Legal, que no només aleshores, sinó al llarg de tota la seva trajectòria ha presentat un camp d'acció en contínua evolució, abastant en un començament aspectes que posteriorment s'han anat separant d'ella fins a adquirir, en alguns cassos, una independència total, com és ara l'exemple de la Medicina Preventiva, de la Psiquiatria o de la Medicina del Treball. Es comprendrà per tant, la dificultat que en algunes ocasions es pot presentar en haver de decidir sobre la inclusió o no de determinades qüestions en aquest estudi. El criteri que he seguit ha estat en general el que indica J. Corbella en la seva "Historia de la Medicina Legal en España", considerant com a Medicina Legal aquella part de la medicina relacionada amb la pura funció d'administrar justícia, opció de caràcter més aviat restrictiu en front de la més àmplia de considerar-la com la part de la Medicina relacionada amb la llei o les lleis. També m'ha estat útil el consultar en la "Història de la Medicina de la Corona d'Aragó, (1162-1479)" quins aspectes eren inclosos en l'apartat "La Medicina Legal" (2).

Una altra de les qüestions que m'han resultat conflictives ha estat l'estructuració del treball. Si optar per fer una ordenació purament cronològica, -des del document més antic fins al més recent-, si agrupar diferents aspectes sota una temàtica comuna i fer així uns quants grans grups o subdivisions, si ajuntar-los segons la font d'origen, -així els que procedien de la Prohomenia de Sanitat, els del Tribunal de Coltellades, etc.-, o si simplement no establir cap ordenació concreta i donar una panoràmica general. Finalment he escollit una solució intermèdia intentant d'oferir una visió global del què varen ésser aquests cinc segles a partir de quatre grans subdivisions, fetes tant en base a criteris de procedència del material, com a temàtica comuna.

Ha estat també difícil l'obtenció del material que aquí es presenta. No existint una bibliografia específica sobre el tema ha calgut buscar les pistes que ens han conduït als documents en notes a peu de pàgina, en anècdotes citades en obres sobre l'història de Lleida, i en treballs referits a problemes jurídics

i no mèdics, -com és el cas de la tesi "El Tribunal de Coltellades. Derecho y Subdesarrollo" (3)-. Aquestes pistes ens han portat gairebé sempre a l'Arxiu Municipal de Lleida, on hem intentat d'anar desxifrant la documentació existent, -una petita porció d'ella-, la major part actes dels processos vistos pel Tribunal de Coltellades i que han estat fonamentals per a dur a terme el nostre treball. Els manuscrits reflecteixen l'actuació del Tribunal de la Cúria de Lleida, conegut popularment amb el nom de Tribunal de Coltellades, únic Tribunal Penal Ordinari de la Cúria lleidatana, durant els quasi sis-cents anys en què actuà, des de poc després de la conquesta de la Ciutat i otorgament de la Carta Poble, al 1149, fins a la seva desaparició amb el Decreto de Nueva Planta del 1716 després de la desfeta catalana davant Felip V. Aquests documents formen un conjunt de gairebé deu mil lligalls corresponents als anomenats "Llibres de Crims", escrits en el català de l'època i amb una caligrafia de difícil comprensió pel neòfit en aquests camps. L'enorme extensió dels documents i llur àrdua interpretació fan que fins ara gran part d'ells siguin encara desconeguts. És d'esperar, per tant, que a mesura que vagin sortint a la llum apareixerà nova informació que permetrà completar, o rectificar, el què en aquest estudi s'exposa, i que per això només prenten ésser, com el seu títol indica, una aproximació.

El fet que l'actuació del Tribunal de Coltellades s'extenguí des de pràcticament la conquesta de Lleida, 1149, fins a la derrota del 1714, -1712 a Lleida-, justifica que referim el treball a aquest període.

JAUME D'AGRAMUNT I EL DICTAMEN DE DEFUNCIÓ

El primer aspecte que entrarem a considerar, conduïts pels escrits del mestre Jaume d'Agramunt, serà el del no sempre fàcil dictamen de la mort d'una persona, qüestió que entra de ple dins del nostre camp.

Corria la meitat del segle XIV. Alarmants notícies sobre la mortalitat produïda per l'epidèmia de pesta ("la pestilència") arreu d'Europa i principalment en el proper Midi francès arriben a la nostra ciutat i mouen a Jaume d'Agramunt, -Jacme d'Agramont en els escrits de l'època-, metge lleidatà d'aleshores i catedràtic de Medicina de la Universitat de Lleida, a escriure el seu conegut "Regiment de preservació de pestilència" (4) que finalitzarà el març de 1348, el mateix any en què la pesta apareix per primera vegada a Lleida. El manuscrit, acurat estudi sobre la pesta i la seva causa, transmissió, manifestacions i particularment prevenció d'acord amb les doctrines mèdiques del temps que la Medicina Legal i la Medicina Preventiva han caminat conjuntament, -recordem que no és fins al 1858 que la Càtedra d'Higiene adquireix vida independent a la Universitat de Barcelona, doncs fins aquell any l'assignatura era impartida entre les càtedres de Legal i de Fisiologia (5)-, justificaria el parlar més àmpliament d'aquesta obra. Però la seva importància i extensió, que requereixen un

estudi profund i especialitzat, i els estudis, més autoritzats que el nostre, ja realitzats sobre ella (6) fan que escapi de les intencions d'aquest treball.

És sobretot en un altre aspecte en el que el Regiment ens interessa ací: en el de les normes que en ell ens dona l'autor per dictaminar si una persona es morta o viva. Aquestes normes se seguien en els casos en què era fàcil la confusió, tal com l'atac d'apoplexia o d'epilèpsia. La lectura del text ens pot fer, potser, somriure per la seva ingenuïtat, però tal volta no seria així si recordéssim que encara avui, amb els nostres avenços científics i sofisticades tècniques, ens és difícil definir la línia que separa la vida de la mort. Aconsella Jaume d'Agramunt fer dues proves: una posar un fil de llana davant la boca o el nas del presumpte cadàver i observar si el fil es mou, senyal de que respira i, l'altra, posar-li un got ple d'aigua a sobre del pit i veure si aquesta es mou, senyal que el cor batega. Diu textualment:

"Perquè a provar si són morts o vius, pren hom un floc de lana fort prima e fort subtil e posa-la'ls, hom, prop los forats del nas ho a la boca, e si poc o molt alenden, la lana se mou per l'aer que ix e entre per los forats del nas e de la boca. Encara fa hom altra prova, ço és a saver, que'ls pose hom un gibrell pien vertent d'aygua sobre'ls pits, endret lo cor. E per si aventura lo cor ha degun moviment, veu hom moure l'aygua. E si per aventura no mou, llurar pots lo pacient als capelans".

Es prenla a més a més la precaució de no permetre, en aquests casos, l'enterrament del difunt fins després de 72 hores de la seva mort.

Referit també a aquesta qüestió creiem interessant aportar un altre document, bastant posterior aquest, en el que apareix la utilització d'una fórmula ritual abans de considerar a una persona oficialment morta. Consistia en dir en veu forta davant del mort el nom d'aquest i afegir "lo rei te cride". La fórmula es repetia tres cops i en cas de no obtenir resposta se'l considerava, ja sense dubtes, cadàver. Així es va procedir en la mort de Pere Mirasol, pagès de Lleida assassinat a trets d'escopeta l'any 1689, tal com apareix al procés judicial que se seguí (7):

"...dit senyor veguer cridà per tres vegades a Pere Mirasol. Pere Mirasol: Lo Rey te cride i vehen en que no respongué veren clarament dits testimonis i altres molts que estaven allí presents que dit Pere Mirasol mort anima eam requiescat".

Cal pensar que aquesta fórmula era utilitzada des de feia ja temps, però no sabem quan va desaparèixer. Podem apuntar si més no que a d'altres llocs ha estat emprada fins èpoques ben recents, per exemple al Principat d'Andorra on es deia: "Mort, ets mort? Si no ets mort contesta" (8).

ELS CICLES PESTÍFERS

Els cicles pestífers foren ocasió per a abundant legislació sobre diferents qüestions mèdiques, provinent la majoria de la

Prohomenia de Sanitat de la Paeria. Hem escollit per a tractar-les aquí les disposicions i lleis que afecten més directament al nostre camp.

I començarem allunyant-nos-en potser una mica, citant encara que només sigui de passada i com a antecendent de la Medicina Social o Pública, l'acord a què arribà al 1483 la Prohomenia de Sanitat de contractar 2 metges i 2 cirurgians que atendrien gratuïtament els malalts pobres, els quals rebrien els medicaments també de forma gratuïta. Es contractà els mestres Pere Pou i Pere Libó, ffsics, i els cirurgians Diego Cívico i Bartolomé Llopis (9). S'estipulava al mateix document el sou que havien de rebre i es deixava a lliur consciència el decidir qui era pobre i qui no ho era: "e que vaie a carrech de consciència dels dits senyors de metges quals persones seran aquelles que sien pobres".

Més propi dels nostres temes és l'ordre on s'estableix el reconeixement obligatori dels estudiants i forasters nouvinguts a la ciutat per part de dos metges de reconeguda solvència, a fi d'impedir l'arribada amb aquells de la temuda pestilència (10).

Les mesures resultaven però, insuficients i la legislació es va anar endurant. Així, tres anys després, al 1486, es feia obligatori per a metges i apotecaris el denunciar qualsevol cas de malaltia que sabessin que era a causa de contagi pestífer i també a les persones procedents dels llocs infectats, antecedent claríssim del que actualment anomenem malalties de declaració obligatòria i entre les quals figura encara avui la pesta. L'obligació es va fer extensiva a tots els veïns que coneguessin el cas (11). Això va donar lloc fins i tot a algun procés judicial, com el que es desenvolupà el 23 de novembre del 1486 arran de la denúncia formulada per alguns veïns de Lleida contra l'anomenat Pilzà, pagès que havia enterrat secretament a dos fills morts per la pesta per evitar ésser expulsat de la ciutat i perdre robes i casa (12). Justament havia estat un episodi similar el que havia provocat l'aparició mesos abans de la llei que podríem anomenar "de declaració obligatòria". L'hostaler Matheu Bellera àlies Babot, acollí hostes procedents de zones infectades, cosa que estava prohibida, i entre ells un home que morí de pesta. Morí després, de pesta també, un dels fills de Matheu Bellera. S'acordà expulsar-lo, amb la seva família, de la ciutat i tancar i aparedar la casa.

A més a més d'aquesta prohibició de rebre gent provinent dels llocs on hi havia pesta, prohibició que es va repetir al llarg dels anys següents (13, 14, 15), i al mateix document d'expulsió dels Bellera, es varen prendre diferents mesures de caràcter higiènic i profilàctic, com són ara el tancament dels hostals (16), tancament dels portals de la ciutat (17), eliminació dels femers propers a la muralla i dels situats als camins de l'horta (18), seguint encara les idees de feia quasi un segle i mig de Jaume d'Agramunt que considerava els femers causa de contagi i propagació de la pesta perquè corrompien l'aire.

LES FARMÀCIES

Una de les activitats que els metges medievals tenien encomanada era el control sanitari de les farmàcies i de l'estat i adequada elaboració dels medicaments que en elles es venien. Aquest control va passar per diferents etapes que, pel que fa a Lleida, nosaltres creiem que es poden condensar en tres:

a) que arriba fins a l'aparició del Protomèdicat, establert a Catalunya i Aragó cap al 1500 (19). Durant aquest període són els metges de la Universitat els encarregats de fer la revisió per disposició de la Prohomenia de Sanitat.

b) un cop instaurat el Protomèdicat per Ferran el Catòlic el control de les apotecaries passa a dependre de la comissió revisora de les farmàcies, presidida pel Protomèdic Reial (20). Aquest no va obtenir al nostre país les mateixes prerrogatives que a Castella, doncs es varen respectar les franquícies de la Paeria i els privilegis de l'Estudi General. Això va portar a friccions i enfrontaments entre el Protomèdicat per una banda i la Confraria d'Apotecaris i Especiers, la Facultat de Medicina i la Paeria per l'altra, pels diversos conflictes de competències i atribucions que entre ells sorgien. Un cas ben documentat és el que es produí a l'època del protomèdic Dr. Josep Cristòfol Teixedes i Sabater l'any 1695, acusat d'abusos per la Confraria d'Apotecaris davant del Consell General de la Paeria que va portar el conflicte a la Reial Audiència de Barcelona. Finalitza l'enfrontament amb una concòrdia que marca, pensem, una nova etapa.

c) la concòrdia, datada a Barcelona el 18 de maig del 1696 (2), estableix que el Protomèdic o el seu substitut podrien visitar les apotecaries i especieries de Lleida cada tres anys, sempre d'acord amb els Paers de la ciutat. Els regidors municipals nomenarien un metge i un farmacèutic que haurien d'acompanyar el Protomèdic en les seves visites i tindrien vot a l'hora d'examinar els medicaments i l'estat sanitari dels establiments, prevalent però, en cas d'empat el vot del Protomèdic. Podrien a més a més anar acompanyats per un o més Paers.

Aquesta situació d'equilibri no durà. Vint anys després la situació tornava a canviar com a resultat del desenllaç de la Guerra de Successió i el subsegüent Decreto de Nueva Planta.

EL TRIBUNAL DE COLTELLADES.

Entrem ara a tractar els diferents aspectes de l'activitat mèdico-legal dels metges lleidatans d'aquell temps que hem agrupat sota el títol comú de "El Tribunal de Coltellades" (22). Ho hem fet així perquè és de les actes de l'actuació d'aquest Tribunal d'on hem obtingut la major part de la informació que presentem tot seguit. L'actuació dels metges com a perits en els processos judicials fou, com veurem, important.

UN ERROR TERAPEUTIC?

El primer procés que comentarem serà el que tingué lloc

a conseqüència de la mort el 2 de maig del 1486 a l'hospital de Santa Maria de Lleida d'un gascó, del que desconeixem el nom, després d'haver pres les medecines que li havia donat l'apotecari Joan Mongay (23).

Pel que consta a les actes del procés el dit gascó es va trobar malament i va decidir anar a veure a Joan Montgay el qual li va receptar "letonary de such de roses y ayguardent" que el gascó va prendre repetides vegades. La consulta deuria ésser completa, doncs fins i tot se sap que el malalt va trametre al farmacèutic una mostra de l'orina per a estudiar-la. Malgrat totes aquestes atencions l'estat del gascó va empitjorar fins al punt d'ésser ingressat a l'hospital de Santa Maria. Allí el va atendre el Dr. Diego Cívico, cirurgià de l'hospital al que ja hem conegut abans al parlar dels cicles pestífers, -era un dels metges contractats per tractar els malalts pobres (24). El mestre Cívico no pogué però, guarir el malalt que va morir. Les circumstàncies de la mort no eren prou clares i es va portar a judici. Fou cridat a testificar entre d'altres, l'honorable mestre Cívico que després de relatar el que més o menys ja coneixem, declarà que, segons el seu criteri, els medicaments que el gascó havia pres:

"eren estades causa d'ocasió de la sua indisposició y tropessia de la qual malaltia morí en dit hospital".

Pel que sembla, el comportament de Joan Montgay era ja sospitos des de feia un temps, doncs a continuació l'interrogatori versa sobre diversos aspectes del funcionament de la farmàcia Montgay que no aparenten ésser del tot correctes (26).

Posteriorment es va interrogar l'apotecari, que es va defensar afirmant que ell, com a persona matriculada oficialment com especier i apotecari estava facultat per a vendre tot tipus de drogues. Finalment es decidí condemnar-lo a un mes de presó.

Comentarem, ja per acabar, que a l'hora de testificar el Dr. Cívico no es recolza en cap tipus d'investigació postmortem, que no consta que es practiqués, -a Lleida existia, com veurem més endavant, autorització per fer estudis amb cadàvers des del 1391-, i únicament cita el criteri clínic que es va formar en visitar el malalt. En canvi, el 21 d'octubre del 1441, més de quaranta anys abans, s'havia practicat a Barcelona l'autòpsia d'un pres que havia mort a la presó i que se sospitava que podia haver estat emmetzinat (27).

UNA FALSA VIOLACIÓ

El cas que tractem ara tracta un dels aspectes més clàssics de les peritacions mèdico-legals. El procés que ens ocupa, situat a principis de l'any 1595, és història de passions amagades que van sortint a la llum a mesura que el judici va avançant (28).

Tot va començar amb la denúncia per part de la vídua Damlana Stalla de la violació de la seva filla Maria Joana, de sis anys d'edat. La nena va senyalar al teixidor Pere Viana com a autor, tot dient que era qui havia fet les "coses lletges". Pere Viana fou per tant portat als tribunals acusat de violació

d'una menor.

Es va encarregar als metges Antoni Ardió, doctor en Medicina i Joseph Puig i Miquel Nadal, cirurgians, el reconeixement de la nena i estudi pericial de les lesions. La declaració dels metges va aportar nova llum en declarar que aquesta no havia estat forçada malgrat la presència de lesions als genitals. La veritat a la què es va arribar durant el judici va ésser la següent: la vídua Stalla, mare de la minyona, s'havia enamorat de l'acusat Viana. Ell, però, que era fadrí i desitjava una dona més jove que la vídua, la rebutjà. Va estar aleshores quan ella, volent-se venjar del teixidor, produí les lesions a la seva filla, a la que amenaçà seriosament per forçar-la a declarar contra Pere Viana. L'actuació dels metges resultà clau per tant per arribar a esbrinar la veritat dels fets i salvar a Viana d'una condemna més que probable.

Vegem ara amb més detall la intervenció dels físics. Foren cridats a declarar els metges ja presentats i testificaren que, visitada la xiqueta, l'havien trobada:

"donsella e incorrupta encara que algun poch scandalitzada en la part inferior de la natura y mes en les parts de fora que no de dins".

Després va testificar el Dr. Anton Alset, cirurgià que havia examinat la noieta a petició de la mare:

"feu venir la dita minyona per a que jo la miras en la natura y així jo la miri y la vim dita natura y la trobi tota fins al ses inflamada e intumimida ço es que tenia tota la natura y tot lo derredor tot roig y unflat".

Interrogat més a fons per tal que es definís sobre els maltractes de que la nena havia estat objecte, -se li demanava si se li haien "fetes forces a la dita minyona en aquesta part havent-la volguda corrompre"-, el cirurgià, que possiblement seria amic de la família doncs havia estat cridat per ella, ambigüament repeteix el què la nena li havia relatat en un primer moment:

"que mossen Perot (Pere Viana) la avia presa y la avia posada damunt un lilt y allí li havia fet tot aquell mal que tenia".

y que el que ell pot dir és que

"a la dita minyona en aquella part se li avia fet molt gran forsa y violentia".

EL MORO AZNEL DE CRESPO

En aquesta causa la figura del metge no apareix potser amb la mateixa força que a l'anterior, però el reconeixement pericial de característiques mèdiques és també peça fonamental del procés jurídic.

Assistirem al malhaurat procés del jove àrab Aznel de Crespo, àlies Lopillo (30), "natal de Camania aldea de Guadaffagara del Regne de Castella", d'uns 25 anys d'edat que un dilluns d'un mes de desembre se n'anà al bordell de Lleida on va jeure amb una de les dones, cristiana ella, de nom Aïonor. Era l'any 1390 i la legislació prohibia als àrabs les relacions sexuals amb

cristians. En sortir del prostíbul Aznel, que havia estat denunciat per una altra prostituta que l'havia vist entrar, va ésser detingut. D'entrada Aznel va negar haver consumat la relació carnal, davant lo qual i per sortir de dubtes, el Lochtinent de la Cort Joan Civera que havia cridat al notari Pere Johan perquè aixequés acta, va ordenar a Francesc de Torres, àlias Matheu Saig, Sanador de la Curia (31):

"que li baixas les bragues e qui li tregues lo membre de aquelles, el dit Francesch baixales un poch al dito moro e traguen lo membre presents aqui Pere Malet, Andreu Gilabert, Pere Daviganda, Pere Cohima, Domingo Gili del molí de blat de la ciutat de Leyda e en Pere Fferrer del loch de les Avellanes testes aco apellats e trobaren les brages del dit moro muyllades de sement de hom fresch, e que per lo membre len eixie encara,..."

La prova era concluent i així ho va entendre l'acusat que va confessar que no feia gaire havia jégut amb la dita Alionor.

Al judici es va presentar com a prova fefaent l'aprensió en el mateix bordell i com a prova complementària el citat reconeixement que és el que ens ha donat peu a incloure el cas en aquest estudi. Malgrat els bons oficis del seu advocat que va sol·licitar l'absolució del seu defensat en base a diferents arguments que no comentarem, Aznel de Crespo va ésser condemnat a morir cremat.

JUDICIS DE DEU I DESAFIAMENTS

Les dues qüestions que ara entrem a tractar estan íntimament relacionades. Ambdues es basen en la creença en el triomf de la veritat o la innocència, si calia mitjançant la intervenció miraculosa de la divinitat. És, vist des de la perspectiva actual, una de les peritacions més curioses que els metges realitzaven en aquell temps.

La pràctica dels Judicis de Déu estava regulada a les "Consuetudines llerdensis", recopilació del dret consuetudinari lleidatà feta al 1227, uns vuitanta anys després de la promulgació de la Carta Pobla, per Guillem Rotet, Cònsul de Lleida i que es mantingueren vlgents fins al 1716 (32). Queden establertes les complexos circumstàncies que han de concórrer per portar a la realitat el Judici de Déu. Recordem que les proves més usuàls eren les conegudes com "la prova de l'aigua", -fer posar la ma del sospitós dins d'aigua bullint i veure si la podia mantenir sense cremar-se-, "la prova del ferro roent", -agafar amb la ma una barra de ferro roent i dur-la vuit peus, cobrir després la ma amb cera, estopa o lli i un drap i destapar-la tres dies per veure si estava o no cremada-, i també la del dipòsit d'aigua on era llençat l'acusat, nu i amb les mans lligades, i on suraria si era innocent o s'ofegaria en cas d'ésser culpable (31). A Lleida la prova que apareix regulada a les Consuetudines és la del ferro no estant admesa davant la Curia lleidatana la prova de l'aigua bullint (34). Tanmateix no apareix en la història de la Paeria cap exemple d'aplicació d'aquest usatge.

Els desafiaments estaven regulats jurídicament a la Corona

d'Aragó en els Usatges, concretament en l'anomenat "Bataya". Els detalls de la celebració es troben en l'ordenança "Libellus de bataya Cathaloniae". En aquesta reglamentació tenen interès mèdic les mesures que es prenen abans de l'inici del desafiament per tal que els desafiants tinguessin una força física similar. Es mesurava l'alçada i en cas d'haver-hi gran diferència s'admetia la substitució per un representant de condicions físiques més properes a les de l'adversari. Igualment ens afecta el reconeixement mèdic que es feia al participant si al·legava estar malalt o sense forces i que podia conduir, si es comprovava la veracitat de l'al·legació, a l'ajornament del desafiament (35).

Pel que fa a Lleida no hem trobat en els diferents desafiaments que hem revisat, cap referència als metges ni a la presa d'aquest tipus de precaucions. Els desafiaments que hem repassat són els que varen tenir lloc el 16-IX-1544 entre Joan Despuig i Gaspar Riera (36), el 22-VII-1545 entre Miquel Condal i Bernat Ordaig (37), i el 8-IV-1545 entre Matheu Vilalta i Pere Miret (38). També tenim constància del desafiament contra Jeroni de Remolins fet per un tal Miquelau de Tamarit de la Llitera (39), del qual es conserva el cartell original a l'Arxlu Municipal de Lleida, però tampoc no hem pogut constatar-hi la participació de cap metge.

No podem així i tot descartar que aquesta intervenció mèdica no es produís a les nostres contrades. Cal tenir en compte que els documents en què ens basem són les actes dels processos judicials i que, en els casos presentats, no s'entra a considerar els detalls del desenvolupament del desafiament, com es podria fer, per exemple, si es tractés d'una crònica.

LA PERITACIÓ DE FERIDES. A PROPÓSIT DE LES AUTÓPSIES.

Passem a tractar a continuació la inquisició criminal que tingué lloc al març del 1689 "per l'escopetada que tiraren a Pere Mirasol" (40).

Pere Mirasol, pagès de Lleida, estava encarregat per compte dels arrendataris del pont lleidatà de cobrar "lo dret del pont" o Pontatge a tots els que vollen creuar-lo. Estava un dimarts cobrant, com de costum, el dret, quan, cap a les dues de la tarda, es va presentar un home a cavall que es negà a satisfer-lo al·legant ésser fadrí de la senyora del Poal. Els dos homes discutiren acaloradament fins arribar als insults i finalment acabar a trets d'escopeta. Es va endur la pitjor part en nostre Pere Mirasol que quedà ferit tan greument que pocs dies després moria al convent de la Santíssima Trinitat de les afores de Lleida, havent tingut temps si més no de denunciar l'agressió.

El veguer Antonino de Puig va ordenar la pràctica d'un examen pericial de les ferides. El realitzaren Mossèn Domingo la Torre, cirurgià d'uns 46 anys, i Mossèn Joan Bargalló d'uns 30 anys, que en un informe que apareix dues vegades, un cop en català i l'altre en castellà, descriuen haver:

"trobat vuyt ferides fetes ab instrument de foch com es escopeta carabina, o pistola de les quals ya tres mortals, la una en la cama dreta, y altra en la esquerda les quals

passen musculos majors de part a part con lecio de nerbs y segons los señals denoten dites ferides son mortals no de necessitat sino molt peligroses per ser los musculos parts de molt sentiment y fer cap en ells molts nerbis y privarse lo movlment per esser ells lo principal instruments segons doctrina de Guido Calbo y altres y la tercera se ha trobat en lo excroto y fereix al testiculo de la part esquerra y estes ferides son mortals per ser la part detan gran sentiment per rahó de les dostunicas exprematicas se componen al excroto i aixi mateix al testiculo segon doctrina de graves autores y per tal las tinim, les sinch se troben tres al membre veri y dos ales ingles, estes son pardai y de poch cuidado pues no penetren, y aquesta es la telació que nosaltres fem en forca del jurament que tenim prestat".

Voldríem destacar d'aquest informe tres punts:

1) se cita quin és, segons el criteri dels firmants, l'objecte que ha pogut produir les ferides: arma de foc, com una escopeta, carabina o pistola.

2) es fa una descripció minuciosa de les ferides, amb explicitació dels territoris afectats.

3) es distingeixen les ferides segons llur gravetat, qualificació que és justificada en base als teixits lesionats i a la profunditat o no de la destrucció.

És, doncs, una peritació força completa que gairebé podria ésser vàlida actualment.

En aquest procés és on trobem viu encara el costum, que ja varem comentar abans al parlar dels criteris per establir la mort d'un home, d'adreçar-se al difunt cominant-lo en nom del rei a respondre (41).

Finalment aquesta mort ens dona peu a parlar de les autòpsies. Tres-cents anys endarrera, al 1391, Joan I havia concedit a la Facultat de Medicina de Lleida l'autorització per examinar, cada trieni, el cadàver d'un home de qualsevol categoria, sempre que hagués estat ajusticiat en raó dels seus crims (42). S'establia que per evitar l'alteració de les relacions anatòmiques del condemnat, aquest havia de morir ofegat judicialment, ben submergit dintre de l'aigua i després era extret i entregat als estudiants per a que en ell poguessin dissecar a llur omfmoda voluntat, amb la condició de que quan no el necessitessin fessin donar a les despulles sepultura eclesiàstica.

Cal remarcar la importància d'aquest privilegi que permeté un gran avenç dels estudis anatòmics, fins al punt que, segons Roca, "es considerava que la Facultat de Lleida anava respecte a dissecció pocs anys a la rerassaga de la de Montpelier, i estava frec a frec de la Facultat de París si no li portava la davantera" (43). També amb Roca recordarem que, si be les autòpsies eren permeses en certs cassos molt comptats, constituïa un fet insòlit aleshores l'entrega reglamentada de cadàvers per a ésser dissecats. Notem que la freqüència amb què es permetia fer eis estudis, un cada tres anys, no pot considerar-se restrictiva, sinó més aviat fruit d'una legislació permisiva, (així la primera llei autoritzant les disseccions, donada a Salerno al 1231 pel rei Frederic, consentia una pràctica cada cinc anys) (44).

Amb aquests antecedents creiem correcte suposar que a Lleida

es realitzaren autòpsies. Malgrat això no hem trobat cap document en el que aparegui la pràctica d'una autòpsia judicial, encara que en alguns casos es pot pensar que hauria estat correcte practicar-la. Recordem, per exemple, el procés del gascó emmetzinat a l'apotecaria de Joan Montgay o el mateix cas de Pere Mirasol al qui actualment se li hauria fet l'estudi necròptic i que és el que ens ha portat a parlar del tema. Podem pensar que en aquesta ocasió es va considerar que la causa de la mort era prou ben establerta com per a fer innecesari qualsevol estudi més complet.

PSIQUIATRIA I MEDICINA LEGAL.

Aquest procés es dugué a terme al novembre del 1394 contra el jove Johan Moní, acusat de diversos robatoris de robes i diners (45). El lliadre va confessar els seus crims i la situació semblava clara, i així ho va entendre el Tribunal de Col·lades que el condemnà primer a ésser lligat tres vegades a la roda del turment fins que confessés tots els seus delictes, i després de la nova confessió a morir penjat pel coll en el Tossal del Penjat.

El que ens ocuparà a nosaltres serà, però, la defensa que l'advocat P. Ermengoy va fer. El defensor va demanar un judici benigne i "graciosament favorable" a l'acusat basant-se entre d'altres coses, com la manca d'antecedents penals i la primera confessió voluntària del delictes, en l'estat mental de Johan Moní, evidenciat durant les seves declaracions davant del Tribunal, que no eren coherents, sinó "indiscretos" i pròpies d'un foll. No es pot considerar a Moní responsable dels seus actes, igual com no ho són els infants afirma l'advocat, i no mereix, per tant, cap pena i menys de mort o de mutilació de membre:

"Per la indiscreta et foia confessió feyta per Johanni Moni delat de furts no inculpat apar e pot aparer clarament als directament interrogats que proceheix mes per cradura indiscrecció ho furor que per sen e discretio com puhisca generalment simplement sens cominació alguna a ell feyta de pena o tement ha confesades coses ocultes e amagades e no provables com a furios fol e insensat e com per dret sie definit que si l'infarr qui no ha sen ho lo furios cometran algun delicte aquel deu romanir e roman inopiunt e sens pena e lo dit delat sie a tal ho semblant per ço appar lo dit Johan que no meresque pena alguna almenys de morto ho mutilació de membres".

Encara que no aparegui la figura del metge per donar un dictamen sobre l'estat psíquic de l'acusat, creiem important ressaltar l'actuació de l'advocat pel que té d'antecedent respecte al que posteriorment serà pràctica usual en el cas dels malalts psiquiàtrics, el que la malaltia actuarà com a atenuant o eximent. El Tribunal de Col·lades però, no ho va comprendre així i Johan Moní fou torturat i ajusticiat. Val a citar aquí el conflicte que tingué lloc uns vint anys mes tard, al 1412, a les reunions dels delegats del Compromís de Casp (46). Un dels delegats, el valencià Genís Rabassa, va ésser denunciat pel seu gendre per boig. Després

de l'informe dels dos metges que actuaren com a perits, Mestre Honorat Bonafé de Perpinyà i Mestre Jeroni d'Alcanyís, Rabassa fou declarat oficialment boig i substituït en el seu càrrec de delegat.

UNA INTOXICACIÓ ALIMENTÀRIA. LES ENQUESTES EPIDEMIOLÒGIQUES.

Aquest és el darrer procés que ens servirà de base per tractar un nou aspecte mèdico-legal, doncs el següent tema, la tortura i les penes corporals, el desenvoluparem a partir de documents més diversos.

Caterina, coneguda com "filla del rei don Pedro", hostalera de Lleida, és acusada d'haver donat "metzines" a Guillem Guasch, àlies Guillo, que havia dinat al seu hostal, produint-li una severa intoxicació (47).

Els fets, en resum, eren els següents: Guillem Guasch va anar a dinar amb un amic, Berenguer Borrell, i dues amigues, dones públiques que exercien a Lleida, a l'hostal de l'acusada. Acabat el dinar Guasch es va trobar malament, amb dolor al cor, vòmits i greu alteració de l'estat general. L'hostalera tenia, segons testimonis no ben establerts, una serp a casa, a la que alimentaria i amb la que fins i tot conversaria (48), i es va sospitar que podia tractar-se d'un enverinament per el que es va fer el judici. Desconeixem el resultat del procés, ja que les actes només guarden el resultat dels interrogatoris dels testimonis, però no la sentència del Tribunal (49).

Dos aspectes volem destacar especialment. D'entrada la no intervenció de l'estament mèdic al llarg de tot el procés. En canvi hem vist abans, en el judici contra l'apotecari Montgay (50), presumpte autor d'un enverinament iatrogen que tingué lloc uns cent anys després, que els metges tenen una participació activa en testificar sobre l'origen de la intoxicació. Es tracta d'un exemple païès del progressiu perfeccionament del sistema jurídic que passa a incloure amb el decurs dels anys les proves pericials com a habituals i necessàries, i en el nostre camp, del gradual afermament del metge en el paper de perit indispensable en totes les situacions que avui podem agrupar sota el nom genèric de mèdico-legals.

El segon punt que subratllarem es refereix a l'orientació de l'interrogatori a què se sotmet als testimonis. Segons el nostre parer, és totalment comparable a les enquestes epidemiològiques que actualment s'utilitzen en el cas de les toxinfecions alimentàries. Efectivament, amb les declaracions dels testimonis es pretén arribar a conèixer què va menjar cada un dels cinc comensals i en quin plat o taula ho va fer. Així es va escatir que el dinar havia estat peix, fet a la cassola i fregit, i sardines, i que en Guillo, el seu amic Borrell i l'amiga d'aquest, -Caterina de València-, havien menjat tots tres en un "tallador" mentre l'hostalera i l'amiga d'en Guillo, Mència, menjaven en un altre. Tothom prengué peix, menys l'hostalera que preferí només les sardines. L'interrogatori versà també sobre les begudes, vi del en begueren tots, i sobre les altres coses que Guillo havia ingerit, de cara a descartar

que la intoxicació provingués d'algun aliment pres fora de l'hostal sospitós. Aquestes indagacions foren negatives. Un cop establert, doncs, el menjar de cadascú i eliminades d'altres fonts d'intoxicació, provingués d'algun aliment pres fora de l'hostal sospitós. Aquestes indagacions foren negatives. Un cop establert, doncs, el menjar de cadascú i eliminades d'altres fonts d'intoxicació, s'estudià les persones que havien presentat símptomes compatibles amb enverinament després de l'àpat. Aquesta qüestió queda confusa. L'amiga de Berenguer testifica que tant ell com ella en acabar el dinar es varen trobar malament, amb mal al cor, que a ella li va cedir quan aconseguí vomitar. A més a més, afegeix, ells dos i en Guillo havien trobat que el peix amargava, fins i tot el varen escopir, però mentre que ella ja no en tastà més els seus dos companys continuaren menjant-ne:

"e vehe quel dit Guillo pres un bocí del peix frit e com lo tench en la boca scopí que dix que amargave e lo dit Berenguer dix que ay també que amargave mas noi scopí ans ne tornaren encara d'aquel e def de l'aygua e els testes e tot ne menja del frit mas ay tambe li sembla amarch e lesaí e manja del d'aigua mes el testes se voich gitar e dormit va gitar tot lo dinar devant lo dit Berenguer dixli qué havia alas dix que dolor al cor e tantost que hac gitat li es pasá la dolor mas no de tot e lo dit Berenguer dixli que per la mare de Deu que ay tambe se gieve lo cor e els testes dixli que si gitas pidie quen hisques e lo dit Berenguer dixli diras quel cor m'aranyen a els testes dixli ve que no es res..."

Podríem pensar que hem atès l'èxit i que ja tenim la causa de tants mals de cap: un peix en mal estat. Fixem-nos també que els tres havien menjat al mateix "tallador", i probablement el mateix bocí de peix. Però, en reinterrogar a Berenguer, aquest nega els fets anteriors assegurant que s'havien produït tres o quatre dies abans de l'episodi de l'hospital de na Caterina. De qualsevol manera crelem que els passos fets:

- a) identificació dels aliments consumits.
- b) identificació de qui va menjar d'uns aliments i qui dels altres.
- c) identificació de qui va emmalaltir i qui no, amb el que queda establerta la relació ingesta d'aliment/malaltia, són els mateixos passos de què consta l'actual enquesta epidemiològica usada de cara a esclarir, en una possible toxoinfecció alimentària, quin és l'aliment més sospitós d'ésser el responsable. La confirmació de que aquest aliment ha estat realment el causant es fa actualment per mitjans microbiològics, mitjans que òbviament no existien en aquella època.

Com a informació complementària, sortint una mica del tema, és curiós citar les medecines que els protagonistes utilitzen per provocar-se el vòmit i eliminar el tòxic, calmant de pas el dolor:

"interrogat si li es stat donat alguna cosa a beure per que gitas ço que havia menjat, respos e dix que lo honrat Bernat d'Oizinelles veguer li dona o feu donar aygua ba-

yada en un anell d'oribry e en apres li donaren cendra de promentes de perrell a beure ab aygua e trobá remei que no havia tants forts dolors com solia haver!

TORTURA JUDICIAL I PENES CORPORALS.

No podem assegurar amb exactitud des de quan era utilitzada a Lleida la tortura en les investigacions dels processos judicials, però si sabem que estava establert el seu ús legal en època tan inicial com és el 1227, a les Consuetúdines llerdenses (51). En l'apartat "de peona acusati" s'autoritza a fer servir el turment per aconseguir la veritat quan existeixen indicis raonables de culpabilitat:

"Si de crimine uel delicto aliquis accustum fuerit precedentibus iudiciis. presumptionem afferentibus, torquetur ille suspectus ad ueritatem eruendam" (51).

Contrasta aquesta informació amb la que figura en d'altres estudis actuals que consideren que la tortura indagatòria probablement no va ésser emprada oficialment, a la Corona d'Aragó, fins el 1348 (53).

Al 1359, el turment era pràctica habitual, com es dedueix del Privilegi donat a Cervera el 15 de desembre d'aquell any pel rei Pere III, on s'esmenten les interlocutories de turments com a fet normal (57). El Tribunal de Coltellades l'aplicava correntment en la seva actuació, però requereix prèviament una resolució raonada dels seus membres i per tant, l'existència de sospites ben fonamentades contra el turmentat (55).

Podem citar, per posar algun exemple d'ús del turment, el cas ja presentat de Johan Moni, o el de Rodrigo Fuentes, individu que es feia anomenar "el rei dels castellans a Lleida" i culpable de la mort d'un "súbdit seu", Pedro Sanchez (56).

En d'altres ocasions no calia arribar a situacions tant extremes, i només amb l'amenaça de la tortura ja s'aconseguia la declaració de l'inculpat. És el que va passar al febrer de 1382, un dia de mercat, quan els estudiants Vicenç Picolo, Joan Antiques i d'altres van organitzar un aldarull al recinte de l'Estudi General. Els universitaris, amb les espeses desembainades escomentien uns homes, veïns de la ciutat, amb la intenció de barrar-los el pas. L'incident fou tan sorollós que varen intervenir els oficials de la Paeria, detenint un dels estudiants. Durant els interrogatoris aquest es negà a parlar. Amb la severitat que els caracteritzava en aquestes qüestions, els paers l'amenaçaren seriosament amb utilitzar la roda del turment. En veure's perdut l'estudiant esclatà en plors i confessà (57).

Les notícies sobre les penes corporals, i entre elles, és clar, la pena de mort, es remunten també al temps de les Consuetudines. N'extraurem dos apartats ben demostratius. En el primer, "De coto cutelli extractu", s'estableix la pena a aplicar contra aquell que tregui llances, genivets o espases contra un altre:

"Cutus iusticie primus modus es est. Si quis eduxerit cultellum

lanceam, aut ense aduersus alium minando uel irascendo, aut donet curie LX^s solidos, aut manum perdat" 58.

En el segon, "de furtis", es fixa pel lladre la pena de pèrdia d'un membre o, fins i tot, de mort:

"pro furto membrum abscinditur, uel ultimun suplicium inferitur" (57).

Més endavant, el rei Jaume I, en un Privilegi de l'11-V-1267, fa constar llur existència al dir que no ampararà ni autoritzarà la tornada a la Ciutat de cap homicida ni altre malfactor que mereixi pena corporal després d'haver-se-li format a la Cúria el corresponent procés de vint dies (60).

Pere III, en el mateix Privilegi a què abans ens hem referit, enumera, en el punt segon, algunes de les penes corporals que s'utilitzaven: assots, tallar les orelles o clavar la llengua:

"no es lícit apellar do dites sentencies, ni de les interlocutories de torments quant se tradte de crim per lo qual se impose pena de estar en un presidi o de asots, o de tallar les orelles o de clavar la llengua; antes be se han de executar dites sentencies, provisions no obstant apel·lacio" (61).

Han aparegut al llarg del treball diversos processos en els què es va aplicar la pena de mort. Amb el següent cas, exemple d'aplicació de penes corporals, clorem aquesta part del treball. Pere Alcivit, jove que havia vingut a Lleida a treballar a la verema, es va trobar en acabar aquesta, acomiadat i aviat sense diners. Per a sortir de tan penosa situació va optar per robar una nit els venços que els estudiants acostumaven a guardar, com ja ha la conservat, sota el matalàs. Quan ja tenia els diners al seu sac va arribar a la porta alguna cosa, i amb el soroll despertà els estudiants que el perseguiren. Se li varen tenir en compte alguns atenuants i la pena fou relativament suau: se'l flagel·là, deu assots vora el Suro, i després se l'expulsà de la ciutat prohibint-li tornar-hi en les anys (62).

NOTES

1. bibliografia nº 2, pag. 3.
2. bibliografia nº 1.
3. bibliografia nº 9.
4. Manuscrit que es troba a l'arxiu municipal de Verdú, descobert pel E. Arderiu i Valls l'any 1909 i publicat en el butlletí del Centre Excursionista de Lleida del mateix any. (bibliografia nº 8, pag. 320).
5. bibliografia nº 2, pag. 12.
6. per exemple, Joan Veny Clar -"Regiment de preservació de pestilència de Jacme d'Agramont". Edició crítica publicada al 1971.
7. Arxiu Municipal de Lleida (A.M.LI.) reg. 839, fols. 556-560, 3-III-1689.
8. podem aportar encara testimonis vivents per garantir la veracitat del fet.
9. A.M.LI/ reg. 369 sense foli, 28-III-1483 (Prohomenies).
10. bibliografia nº 7, pag. 45-46.
11. A.M.LI/ reg. 370, 14-X-1486 (Prohomenies)
Bibliografia nº 8, document nº 6, pag. 458.
12. A.M.L. reg. 370 s.f., (Prohomenies)
13. id nº 11.
14. A.M.LI. reg. 371 foli 63r (Prohomenies), 28-IV-1490.
15. A.M.LI. reg. 370 (Seguretats), 12-V-1501.
16. A.M.LI. reg. 370, s.f., (Prohomenies), 14-X-1486.
bibliografia nº 8, document nº 6.
17. A.M.LI. reg. 369, s.f., (Prohomenies), 21-XI-1482. bibliografia nº 8, document nº 3.
18. A.M.LI. reg. 332, s.f., (Prohomenies), 17-XI-1501.
19. bibliografia nº 8, pag. 324.
20. F. Mestres Pintó "Contribución al Estudio Histórico de la Farmacia i de la Higiene en Lérida i su comarca" Lleida 1951.

21. A.M.Ll. reg. 469, folis 175 i ss., (Manuals)
22. veure introducció pag. 2.
23. A.M.L. reg. 822, folis 194-202 (Crims)
24. veure fulla 7 d'aquest treball.
26. id.
27. bibliografia nº 1, pag. 177.
28. A.M.Ll. reg. 830 (Crims), 17-VII-1595.
bibliografia nº 7, volum II, pag. 335.
30. A.M.Ll. reg. 793, fols 128-133 rr., Sig.A.
Bibliografia nº 9, pag. 308-322.
31. resum de la Tesi "El Tribunal de Colltollades, Derecho y Subdesarrollo" Universidad de Barcelona 1980, pag. 8.
32. bibliografia nº 9. pag. 26 i ss. i bibliografia nº 0.
33. bibliografia nº 1, pag. 106.
34. bibliografia nº 9, pag. 36.
35. Arxiu de la Corona D'Aragó, reg. 1452, folis 91 i ss...Estracta d'un desafiament en el que apareix tota aquesta normativa.
bibliografia nº 1, pag. 108.
36. A.M.Ll. reg. 827, foli 131 (Crims)
37. A.M.Ll. reg. 827, foli 323 (Crims)
38. A.M.Ll.reg.827, foli 241 (Crims)
39. Martí de Riquer, "Quinze generacions d'una família catalana"
Ed. Planeta, Barcelona 1974.
A.M.Ll.reg. 827, (Crims) 16-VII-1555
40. A.M.Ll. reg. 839, (Crims) 3-III-1689, flis 556-560. bibliografia nº 9, pag. 658.
41. veure pag. 6 d'aquest mateix treball.
42. pragmàtica donada a Aitona el 3-VI-1391, A.C.A.R. 1900-1928.
43. bibliografia nº 11, pag. 51-52.
44. bibliografia nº 2, pag. 19 i ss.
45. A.M.Ll.reg. 797, foli 90-94V., 12-XI-1394 Bbliografia nº 9, pag. 136 i ss.

46. bibliografia nº 1, pag. 104.
47. A.M.L.I. reg. 797, folis 138 i ss.
Bibliografia nº 9. document nº 6, pag. 335.
48. id, veure el testimoni de Cistança la Guinovesa.
49. les sentències eren donades en general de paraula, en la Sala de Sessions de la Paeria, i per això moltes no estan recollides en els arxius (bibliografia nº 9, pag. 245).
50. veure pag. 11 i 12 d'aquest treball.
51. bibliografia nº 0.
52. Bibliografia nº 0.
bibliografia nº 5, pag. 72.
53. bibliografia nº 2, pag. 177.
54. veure pag. 30 d'aquest treball.
55. bibliografia nº 9, pag. 218 i 227.
56. bibliografia nº 6, pag. 12
A.M.L.I. reg. 789 (Crims)
57. bibliografia nº 6, pag. 10-12.
A.M.L.I. 789.
58. bibliografia nº 5, pag. 21.
59. bibliografia nº 5, pag. 66
bibliografia nº 10, pag. 523.
60. bibliografia nº 3, privilegi nº 46.
61. bibliografia nº 3, privilegi nº 124.
62. A.M.L.I. reg. 822, (Crims)
bibliografia nº 6, pag. 41-43.

BIBLIOGRAFIA

- 0) BOTET, Guillem "Consuetudines Ierdensis" Llibre Vert Menor de la Paeria. Lleida.
- 1) CARBONER i PLANAS, Antoni. "Història de la Medicina a la Corona d'Aragó, (1162-1479)". Ed. Scientia Barcelona, 1973.
- 2) CORBELLÀ CORBELLÀ, Jacinto, "Historia de la Medicina Legal en España" Barcelona, 1965. Tesis Doctoral.
- 3) GRAS de ESTEVA, Rafael "Catalogo de los Privilegios y documentos que se conservan en el Archivo Reservado de la ciudad de Lérida". Lleida, 1897.
- 4) GRAS DE ESTEVA, Rafael. "La Paeria de Lérida. Notas sobre la antigua organización de la ciudad. 1149. 1707".
- 5) LOSCERTALES de VALDEAVELLANO, Pilar. "Costumbres de Lérida". Universidad de Barcelona, Facultad de Derecho. Barcelona, 1946.
- 6) LLADONOSA i PUJOL, Josep "Anecdòtari de l'Antiga Universitat de Lleida". Ed. Barcino. Barcelona, 1957.
- 7) LLADONOSA i PUJOL, Josep "Història de Lleida". M. Camps Calmet, Editor, Tàrraga, 1972-1974.
- 8) LLADONOSA y PUJOL, José. "Noticia histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida". Gráficas Larrosa. Lleida, 1974.
- 9) MONTAÑA CABRERA, Miguel "El Tribunal de Coltellades, Derecho y Subdesarrollo". Universidad de Barcelona, Facultad de Derecho, Curso 1977-78. Tesis Doctoral.
- 10) PLEYANL PORTA, José "Apuntes de Historia de Lérida" Imp. de Carruez. Lleida, 1873.
- 11) ROCA, Joseph Maria. "L'Estudi General de Lleida" Imp. La Renaxensa. Barcelona.